

Тўйинов Б. И.-ТДИУ,
мустақил изланувчи

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА ИЧКИ АУДИТНИ ҚЎЛЛАШНИНГ УСЛУБИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Мақолада давлат секторида ички аудитнинг ўрни, мақсади, вазифалари ва уни тартибга солувчи меъёрий-хуқуқий ҳужжатлар, шунингдек, ички аудитнинг хориж тажрибасини Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимида қўллаш йўллари тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: аудит, молиявий назорат, ички назорат, ички аудит, бюджет, молиявий ҳисобот, тафтиш.

В статье исследовано место, цель, задачи внутреннего аудита и его регламентирующие нормативно-правовые документы в государственном секторе, а также, пути внедрения его в системе высшего образования в Республике Узбекистан

Ключевые слова: аудит, финансовый контроль, внутренний контроль, внутренний аудит, бюджет, финансовая отчетность, ревизия.

The article examines the place, purpose, tasks of internal audit and its regulatory legal documents in the public sector, as well as the ways of its introduction into the system of higher education in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: audit, financial control, internal control, internal audit, budget, financial statements, revision.

Республикамизда амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг янги босқичида миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш ва макроиктисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш мақсадида давлат молиявий назорати тизимини мазмун ва сифат жиҳатдан замон талаблари асосида такомиллаштириш зарурати келиб чиқмоқда. Буни “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”нинг учинчи йўналишида келтириб ўтилган “харажатларнинг ижтимоий йўналтирилганини сақлаб қолган ҳолда Давлат бюджетининг барча даражаларида мутаносибликни таъминлаш, маҳаллий бюджетларнинг даромад қисмини мустаҳкамлашга қаратилган бюджетлараро муносабатларни такомиллаштириш”га қаратилган бандида ҳам яққол кўриш мумкин.[1]

Мамлакатимизда давлат молиясини бошқариш ҳамда назоратини такомиллаштириш бўйича кенг қамровли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Шулар жумласидан бюджет жараёнининг шаффоғлигини янада ошириш ва унинг устидан жамоатчилик назоратини кучайтириш, бюджетдан молиялаштириш, ҳисоб ва ҳисбот механизмини такомиллаштириш, вазирлик ва идораларнинг бўйсунувидаги муассасаларда бюджет интизомини мустаҳкамлаш борасидаги масъулиятини ошириш, шунингдек, замонавий ахборот технологиялари ва халқаро эътироф этилган молиявий назорат стандартларини жорий қилиш йўли билан бюджет қонунчилигини бузиш

ҳолатларининг олдини олиш ва профилактикасига қаратилган давлат молиявий назоратининг ролини тубдан қайта кўриб чиқиши белгиланди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 21 августдаги “Таълим ва тиббиёт муассасаларини молиялаштириш механизмини ҳамда давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида” ПҚ-3231-сон қарорига асосан Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Соғликни сақлаш вазирлиги, Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлиги, Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлигининг Ўрта маҳсус, касб-хунар таълими маркази ҳамда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги хузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасида, шунингдек Қорақалпоғистон Республикасининг Халқ таълими вазирлиги, Соғликни сақлаш вазирлиги, Ўрта маҳсус, касб-хунар таълими бошқармасида, вилоятлар халқ таълими, соғликни сақлаш, ўрта маҳсус, касб-хунар таълими бошқармаларида ҳамда Тошкент шаҳар Халқ таълими, Соғликни сақлаш бош бошқармалари ва Ўрта маҳсус, касб-хунар таълими бошқармасида ички аудит ва молиявий назорат хизматлари ташкил этилди. Айтиш мумкинки қонунчилик тартибида Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларида ички аудит хизматини йўлга қўйиш белгиланди.

Хориж тажрибаси шуни кўрсатадики, давлат молиявий назорати механизмларининг самарали ишлаши давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларида фаолият юритаётган ички аудитга бевосита боғлиқдир. Шу боисдан, ривожланган мамлакатлар, жумладан, АҚШ, Буюк Британия, Япония, Германия кабиларда бюджет ташкилотларида ички аудит тизими жорий этилган.

Аввало, ички аудит ҳақида сўз юритганда ушбу тушунчанинг таърифини тўғри англаш мухим аҳамиятга эга. Ички аудиторлар институти (The institute of internal auditors) томонидан берилган таърифга кўра “Ички аудит бу ташкилот фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган мустақил ва холис кафолатлар ва маслаҳатлар бериш фаолиятидир. Ички аудит ташкилотга ўз мақсадларини рискларни бошқариш, назорат ва корпоратив бошқарув жараёнларининг самарадорлигини баҳолаш ва яхшилашга тизимли ва изчил ёндашиш орқали амалга оширишда кўмаклашади” [3].

Мазкур таърифда ички аудитнинг мақсади ва функциялари ўз ифодасини топган бўлиб, улар умумий тарзда ифодаланган. Халқаро тажрибага кўра қўлланиш соҳаси бўйича ички аудит икки бўлинади: давлат секторида ички аудит ва хусусий секторда ички аудит. Биз давлат секторида ички аудитнинг роли ҳақида сўз юритар эканмиз, унинг мақсади ва вазифаларини ифодаловчи таърифини беришимиз лозим. Бизнинг фикримизча, Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларда ички аудит деганда - бюджет маблағларининг мақсадли сарфланиши, молиявий жараёнларнинг қонунийлиги ва молиявий назорат тизимига холисона баҳо берувчи, ташкилот харажатларининг асосли режалаштирилиши ва сарфланиши юзасидан профессионал маслаҳатлар беришга ихтисослашган тизим тушунилади.

Профессор С.Мехмоновнинг диссертация ишида бюджет ташкилотларида ички аудит хизмати фаолиятининг ташкилий-амалий жиҳатлари, бюджет ташкилотларида ички аудитнинг услугбий таъминотини ривожлантириш ва ички аудит хизмати фаолияти самарадорлигини ошириш масалалари тадқиқ этилган. [4].

Бу олим шундай ёзади: “Бугунги кунда мамлакатимизда бюджет тизими бюджетлари ижроси молиявий назоратида ички аудит фаолиятини ўрни ва аҳамияти ортиб бормоқда. Шундан келиб чиқиб бизнингча, бюджет ташкилотларида ички аудит фаолияти хизмати учун алоҳида Ички аудит стандартлари қабул қилиниши мақсадга мувофиқ бўлади. Ички аудит фаолияти аудит стандартлари асосида ташкил қилиниши аудит ўрганишларини режалаштиришга, назорат ва текшириш турига, назорат қилиш учун керакли маълумотларни тўплашга, тизимлаштиришга ягона ёндашув таъминланади. Шу билан биргаликда ички аудит фаолияти самарадорлигини баҳолаш имконият яратилади. [5.]

Тадқиқот ишида кузатиш, умумлаштириш, гурухлаш, таққослаш, индукция, дедукция каби усуслар қўлланилган.

2013-2014 йилларда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Тараққиёт Дастирини "Ўзбекистонда бюджет тизими ислоҳоти" қўшма лойиҳаси давлат секторида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисботини ислоҳ қилишда кўмаклашди, унинг асосий йўналиши Халқаро Бухгалтерия ҳисоби стандартларини (ИАС) миллий бухгалтерия тизимиға мослаштириш имкониятларини баҳолаш ва ҳисбот бериш саналади.

Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан қабул қилинган «Давлат молиясини бошқаришни ислоҳ қилиш дастури»да давлат секторида бухгалтерия ҳисобини «Давлат молияси статистикаси бўйича қўлланма 2001»га ва ҳисоблаш методи учун «Давлат сектори учун бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари»га мувофиқ олиб боришга эришиш ислоҳотнинг асосий мақсадларидан бири сифатида қаралган.

Халқаро стандартларни амалга ошириш мақсадида лойиҳа уларни халқаро амалиётга мослаштирилган ҳисоб ва ҳисбот тизимини такомиллаштириш концепциясини ишлаб чиқди. Бунинг натижасида ҳозирги кунда Ўзбекистонда 12 та Бюджет ҳисоби стандартлари (СБУ) ишлаб чиқилган ва молия вазирлигининг электрон сайтига жойлаштирилган. Уларнинг маълум бир қисми республика адлия вазирлигидан расмий равишда рўйхатдан ўтказилган бўлса, қолганлари муҳокама ва қабул қилиш жараёнида турибди.

Бюджет муассасаларида бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартларини мамлакатнинг бухгалтерлик амалиётига жорий этилиши мутахассислар билан малакали ва мақсадли ишларни олиб боришларини талаб қиласи.[1.]

Бугунги кунда республикамиизда мавжуд бўлган давлат молиявий назорат тизими асосан ташки молиявий назоратдан иборат бўлиб, ваколатли органлар, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб Палатаси, Молия вазирлиги, Солиқ қўмитаси, Бош прокуратура кабиларнинг алоҳида бўлинмалари ўз вазифалари доирасида давлат молиявий назоратини амалга ошириб келмоқдалар. Давлат

молиявий назоратини кучайтириш ва самарали ишлашини таъминлашга қаратилган қатор чора-тадбирлар амалга оширилаётганлиги ва меъёрий-хуқуқий хужжатлар қабул қилинаётганлигига қарамай, Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларда маблағлардан самарали фойдаланишда камчиликлар ва хуқуқбузарликларга йўл қўйилмоқда. Бироқ, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 21 августда қабул қилинган “Таълим ва тиббиёт муассасаларини молиялаштириш механизмини ҳамда давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПҚ-3231-сон Қарори бюджет маблағлари ижросини назорат қилиш ва унинг шаффофлигини таъминлаш ҳамда давлат молиявий назорати тизимида кескин ижобий ўзгартиришлар қилишни тақозо этмоқда. Мазкур қарор билан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги Назорат-тафтиш бош бошқармаси Ўзбекистон Республикасининг Давлат молиявий назорати бош бошқармаси этиб қайта ташкил қилинди ва унга қуидаги қўшимча вазифалар юклатилди:

– давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларда бюджет маблағларини бошқариш ва бюджет ҳисобини юритиш бўйича маҳсус автоматлаштирилган дастурий маҳсулотлар воситасида Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларининг молиявий фаолиятини доимий мониторинг қилиш;

– бюджет қонунчилигига риоя этиш бўйича Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотлари билан тизимли асосда профилактика ишларини олиб бориш;

– давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларда аниқланаётган пул маблағлари ва моддий бойликларни талон-торож қилиш, камомадларга йўл қўйиш, харажатлар сметаси ва штатлар жадвалларини тузиш, тасдиқлаш ҳамда ижро этиш тартибини бузиш ва бюджет қонунчилигини бошқача тарзда бузиш ҳолатларини чуқур таҳлил қилиш ва уларни содир этиш шарт-шароитларини бартараф қилиш бўйича аниқ чора-тадбирларни ишлаб чиқиши;

– масофавий назоратни кенг қўлламда қўллаш, замонавий ахборот технологиялари ва маълумотлар базаси воситасида текшириш обьектлари ва мақсадларини аниқлаш йўли билан кам самарали тафтишларни қисқартириш билан бир вақтда Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларини текшириш самарадорлигини ошириш. [3]

Бундан ташқари, Қарорнинг 9-бандига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги марказий аппарати таркибида Бюджетни тузиш ва ғазначилик ижроси, ички аудит ва молиявий назорат методологияси бошқармаси ташкил қилиниб, унинг асосий вазифалари сифатида қуидагилар белгиланди:

– илфор халқаро тажриба асосида бюджет маблағларидан фойдаланиш натижадорлигини, Қорақалпоғистон Республикаси бюджети, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маҳаллий бюджетларининг ўзини ўзи таъминлаши, шунингдек, маҳаллий ҳокимият органларининг бюджет даромадлари базасини кенгайтириш ва маблағларидан оқилона фойдаланиш бўйича манфаатдорлигини оширишга

қаратилган йўналишларда бюджет жараёни методологиясини такомиллаштириш;

– замонавий ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда бюджет ҳисоби ва ҳисботи тизимини янада такомиллаштириш, бюджет тизими бюджетлари ғазна ижроси ва давлат молиявий назорати тизимини ривожлантириш;

– республика даражасидаги ва ҳудудий ички аудит ва молиявий назорат хизматлари фаолиятини ташкилий-методик жиҳатдан таъминлаш ва мувофиқлаштириш, ички аудит ва молиявий назоратнинг халқаро стандартларини уларнинг фаолиятига жорий этиш [3].

Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларда ички аудит тизимини жорий қилиш бўйича хориж тажрибасига тўхталадиган бўлсак, унинг асосий жиҳатлари қуидада баён этилади (1-жадвал).

Ички аудитнинг ватани ҳисобланган АҚШда Ички аудиторлар институти ташкил этилган бўлиб, унда дунёнинг 165 дан ортиқ мамлакатларида 150 000 аъзоларни бирлаштиради ва 65 000 нафарга яқин сертификатли ички аудиторлар унинг филиаллари фаолият кўрсатмоқда. АҚШда ички аудитни тартибга солишда қуидаги икки муҳим ҳужжатдан фойдаланилади. Ички аудиторлар институтининг Ички аудит профессионал амалиёти халқаро стандартлари (The IIA’s International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing). [6]

1-жадвал

Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларда ички аудит бўйича хориж тажрибасининг айrim жиҳатлари

№	Кўрсаткичлар	АҚШ	Буюк Британия	Япония
1.	Меъёрий ҳужжат	Давлат сектори аудитининг умум қабул қилинган стандартлари (General accepted government auditing standards)	Давлат сектори ички аудит стандартлари (Public sector internal audit standards)	Ички аудиторлар институтининг Ички аудит профессионал амалиёти халқаро стандартлари (The IIA’s International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing)
2.	Назорат қилувчи ташкилот	Давлат аудит бошқармаси (Government auditing office)	Ички аудит стандартлари бўйич маслаҳат кенгashi (Internal Audit Standards Advisory Board)	Молиявий хизматлар агентлиги (Financial service agency)
3.	Амал қилувчи сертификат	Сертификатли ички аудитор (Certified internal auditor), Давлат сектори ички аудит стандартлари дипломи (DipIPSAS)	Сертификатли ички аудитор (Certified internal auditor)	Сертификатли жамоат бухгалтери (Certified Public Accountant)

Манба. Муаллиф ишланмаси.

Буюк Британияда Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларида ички аудит Ички аудит стандартлари бўйича маслаҳат кенгаши томонидан ишлаб чиқилади. Мазкур стандартларни ишлаб чиқишининг алоҳида хусусияти шундаки, уларни ишлаб чиқишида Ички аудит стандартларини ўрнатувчилар (Relevant internal audit standard setters) томонидан белгиланган талаблар асос сифатида олинади. Ички аудит стандартларини ўрнатувчилар таркибига Давлат молияси ва бухгалтерия ҳисоби жамоат институти (CIPFA), НМ Фазначилиги (HM Treasury), Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва Молия вазирлиги киради. Ушбу ташкилотлар ўз манфаатларидан келиб чиқсан ҳолда Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотлари ички аудит стандартларини талабларини белгилаб беришади.[7.]

Японияда ички аудитни ташкил этиш, сертификациялаш ва назорат қилиш Молиявий хизматлар агентлигининг мустақил органи ҳисобланган Сертификатли жамоат бухгалтерлари ва аудиторлик фаолияти назорати кенгаши (Certified Public Accountants and Auditing Oversight Board) томонидан амалга оширилади.[8.]

Республикамизда ҳам Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларида ички аудит тизими замонавий талаблар асосида шакллантирилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-3231-сон Қарорига мувофиқ ушбу тизим дастлаб, Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлиги, Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлигининг Ўрта маҳсус, касб-хунар таълими маркази ҳамда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги хузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасида ташкил этилмоқда. Эндиликда, юқоридаги вазирликлар таркибида З штатдан иборат республика даражасидаги ички аудит ва молиявий назорат хизмати ташкил этилади ва уларнинг асосий вазифалари этиб қуйидагилар белгиланади:

- республика даражасидаги ҳамда ҳудудий ички аудит ва молиявий назорат хизматларининг - бюджет маблағларининг ноқонуний сарфланиши ва талон-торож қилиниши ҳолатларининг қуйидаги йўллар билан профилактикасини таъминлаш ва уларнинг олдини олиш;

- бўйсунувидаги муассасаларда харажатлар сметасини режалаштириш ва унинг ижроси, бюджет ҳисобининг юритилиши, тендер (танлов) савдоларининг ўтказилиши ва шартномалар тузилиши устидан мониторинг қилиш;

- бўйсунувидаги муассасалар ва марказлаштирилган молия-бухгалтерия хизматлари раҳбарларига бюджет ҳисоби ва ҳисботи тизимини такомиллаштириш, асоссиз дебитор ва кредитор қарздорликларга йўл қўймаслик, бюджет интизомини мустаҳкамлаш, бюджет маблағларидан фойдаланиш, шу жумладан товарлар, иш ва хизматларни харид қилиш самарадорлигини ошириш, шунингдек, марказлаштирилган молия-бухгалтерия хизматларининг ходимлари таркибини мустаҳкамлаш масалалари бўйича тавсиялар тайёрлаш;

– қонунни бузиш ҳолатларини, уларни содир этишга имконият яратувчи сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф этиш түғрисида куйи муассасаларга бажарилиши мажбурий бўлган тақдимномалар киритиш. [3].

Тадқиқот яқунида шуни қайд этиш зарурки, давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларида ички аудит ва молиявий назорат хизмати тизими давлат молиявий назоратининг янгича йўналиши ҳисобланар экан, уни ташкил этиш бўйича турли хил ёндашувлар бўлиши табиий ҳол ҳисобланади. Шу муносабат билан республикамизда бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлиги илфор халқаро тажриба асосида такомиллаштирилади ва бунда Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотларида ички аудит ва молиявий назорат тизимида алоҳида эътибор қаратилади.

Шу боисдан, ички аудит тизимини бюджет ташкилотлари фаолиятига жорий қилишда халқаро тажрибадан келиб чиқсан ҳолда қўйидаги хулоса ва таклифлар беришни лозим деб ўйлаймиз:

1. Халқаро тажрибага кўра ички аудит тизими қайси йўналишда (хусусий ёки давлат) бўлишидан қатъий назар сертификацияланиши лозим. Шунинг учун, республикамизда ички аудит ва молиявий назорат хизмати ходимларининг малака талабларидан келиб чиқсан ҳолда ички аудит ва молиявий назорат хизмати ходими сертификати (ИАМНХХС)ни жорий қилиш мақсадга мувофиқ.

2. Давлат бюджетидан молиялаштириладиган ташкилотлари учун Ички аудит ва молиявий назорат миллий стандартлари (ИАМНМС)ни ишлаб чиқиш зарур. Бунда Буюк Британия тажрибасидан фойдаланган ҳолда миллий стандартларни ўрнатувчилар, яъни мамлакатимизда ички аудит ва молиявий назорат тизими жорий этилаётган манфаатдор вазирлик ва идоралар вакилларидан иборат гуруҳ тузиш зарур. Ушбу гуруҳ талаблари асосида нафақат миллий стандартларни ишлаб чиқиш, балки миллий стандартлар бўйича сертификат дъявогарларининг малака талаблари, ўкув режа ва дастурларини ҳам яратиш ўринли деб ҳисоблаймиз.

3. Сертификатли ички аудит ва молиявий назорат хизмати ходимларининг малака ошириш курсларини мунтазам ташкил этиш. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, аудит тизимидағи сертификациялаш жараёни икки босқичда, яъни сертификатни олгунгача ўкув дастури ва сертификатга эга бўлгандан сўнг малака ошириш бўйича ўкув дастури шаклида амалга оширилади. Малака оширишнинг шаклларини белгилашда масофавий ўқитишга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

4. Ички аудит ва молиявий назорат хизматини ташкил этишда аудитнинг умум эътироф этилган тамойилларидан бири ҳисобланган мустақилликка алоҳида эътибор қаратиш лозим. Зоро, уларнинг мустақиллигини таъминламасдан, улар фаолияти натижасида юқори самарага эришиб бўлмайди. Бунинг учун вазирлик ва идораларнинг худудий бўлинмаларидаги ички аудит ва молиявий назорат хизмати ходимларини фақатгина тегишли вазирлик

тасарруфидаги Ички аудит ва молиявий назорат бошқармаси бошлиғига бўйсунишини меъёрий-хуқуқий жиҳатдан тартибга солиш лозим.

5. Ички аудит ва молиявий назорат хизмати ходимларининг шахсий жавобгарлигини кучайтириш ва халқаро талаблардан келиб чиқсан ҳолда ўз вазирлик ва идораларининг юқори органлари (Ҳайъат йиғилишлари)да ҳисбот бериш тизимини хуқуқий мақомини ўрнатиш талаб этилади.

6. Ички аудит ва молиявий назорат хизмати ходимлари иш самарадорлигини баҳолашда “Scoring” тизимини жорий этиш. Бу тизим орқали ҳар бир ходимнинг фаолияти давлатга келтирган манфаати (бюджет маблағларини иқтисод қилиш бўйича берган тавсиялари, давлат мулкини ноқонуний ўзлаштиришни бўйича амалга оширган ишлари, солиқларнинг тўғри ҳисбланиши бўйича маслаҳатлари ва ҳ.к.)га кўра балл бериш орқали баҳоланади ҳамда тўплаган балларига мутаносиб равишда қўшимча мукофотлар билан рағбатлантирилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори «Давлат молиясини бошқариш ислоҳотлари» лойиҳасини амалга оширишга тайёрлаш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида». –Тошкент, 2000 й.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони.Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида (Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда).

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Таълим ва тиббиёт муассасаларини молиялаштириш механизмини ҳамда давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарори, 2017 йил 21 август, ПҚ-3231.

4. Мехмонов С.У. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби ва ички аудит методологиясини такомиллаштириш.-08.00.08 – Бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудит. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc)диссертация автореферати.-Тошкент.-2018.6.31-32

5. Мехмонов С.У. Бюджет ташкилотларида ички аудитнинг услубий таъминотини такомиллаштириш. “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 1, февраль, 2018 йил

6. <https://na.theiia.org> - Ички аудиторлар институти расмий веб сайти.

7. <http://www.iasab.org/> -Буюк Британиянинг Ички аудит стандартлари бўйича маслаҳат кенгashi расмий веб сайти.

8. <http://www.fsa.go.jp/en/> -Япониянинг молиявий хизматлар агентлиги расмий веб сайти